

УДК 340.1

ГЕНЕЗА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ОСНОВОПОЛОЖНИХ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Зуєв Р. І.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпропетровськ, Україна

Проаналізовано основоположні філософсько-правові дослідження присвячені проблематиці забезпечення прав і свобод людини, наведено їх систематизацію, вироблено їх значення для дослідження адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини.

Ключові слова: людина, держава, право, закон, права і свободи людини, забезпечення прав і свободи людини.

Історично склалося, що питання співвідношення інтересів держави та людини, забезпечення прав і свобод останньої, завжди знаходилося в центрі уваги фахівців у різних гуманітарних сферах. Зважаючи на історичний досвід, вважаємо за можливо всі дослідження, котрі так чи інакше присвячені означеній проблематиці, умовно поділити на: сучасні, що проведені через призму певної галузі права, та основоположні філософсько-правові, в яких закладено ключові погляди на взаємовідносини держави та людини, ролі право, закон, а також прав і свободи людини у цьому процесі.

На нашу думку, доречно зупинитись на стислому аналізі основоположних філософсько-правових досліджень – як першоджерел, окремо від розгляду їх в сучасних дослідженнях, виходячи з наступних основних причин. По-перше, в них закладено незаангажований погляд щодо домінуючого положення людини над державою в сфері адміністративних правовідносин, який в нашій країні та поглядах вітчизняних вчених з'явився відносно недавно після виходу фундаментальних досліджень проведених Авер'яновим В. Б., який, на наш погляд, зробив революційний крок у вітчизняній науці адміністративного права, перенаправивши її у русло першочергового пріоритету прав і свобод людини [1, с.10].

По-друге, всі сучасні дослідження в тій чи іншій мірі базуються на основоположних, вбираючи в себе під впливом різних факторів, еволюційний розвиток поглядів закладених в них. До того ж кількість джерел, присвячених проблематиці прав і свобод людини, дуже об'ємний, і навіть лише короткий аналіз кожного, набагато більший обсягів будь-якої дисертації, а кількість основоположних філософсько-правових досліджень дозволяє провести їх повноцінне вивчення, використовуючи групування думок за певними етапами їх розвитку.

Безумовно, при проведенні будь-якого дослідження аналізуються стан наукової розробки питань, що розглядаються, тому серед праць та публікацій з обраної тематики слід зазначити роботи: Авер'янова В. Б., Бандурки О. М., Битяка Ю. П., Бородіна І. Л., Васьковської В. П., Волинки К. Г., Гамалія І. В., Демиденка В. О., Іеруса-

лімової І. О., Колпакова В. К., Корж-Ікаєвої Т. Г., Лазура Я. В., Негодченка О. В., Олійника А. Ю., Пушкіної О. В., Степаненка К. В., Тищенко М. М. та інших. Проте ними, лише фрагментарно було охарактеризовані основоположні філософсько-правові дослідження присвячені адміністративно-правовому забезпеченню прав і свобод людини та виділені їх проблемні аспекти, більша увага придалась сучасним дослідженням, в тому числі і проведеному в них аналізу наукової діяльності попередників.

Тому метою дослідження є аналіз генези адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини в основоположних філософсько-правових дослідженнях. На наш погляд лише такий підхід та робота з першоджерелами дозволить об'єктивно сформулювати власне бачення проблематики адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини.

На наш погляд, слід виділити наступні етапи розвитку поглядів на адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини:

1) основоположний філософсько-правовий:

а) античний (період давньої Греції та давнього Риму);

б) Середньовічний ;

в) Нового часу;

г) німецької філософії права;

д) вітчизняних філософсько-правових поглядів.

2) сучасний правовий:

а) з закладенням пріоритету держави над людиною (радянський та пост радянський період);

б) з закладенням пріоритету людиною над держави (пост сучасний або європейський).

Переходячи до характеристики етапів першим слід дослідити античний (період давньої Греції та пізніше період давнього Риму). Починаючи з тих часів науки стали відомі філософські і філософсько-правові дослідження присвячені досліджуваній проблематиці, зокрема першими представниками періоду давньої Греції були представники до Платонівської школи (Піфагор, Геракліт, Протагор, Атифонт, Демокріт, Сократ). Не зупиняючись детально на всіх їх поглядах, узагальнюючі їх, наведемо думку лише Демокріта який вважав, що громадяни найперше повинні опікуватися інтересами держави, а також піклуватися про добре управління нею [2, с.8].

Фундаторами того часу звісно можливо назвати Платона та Арістотеля. Перший зазначав, що неминуча загибель тієї держави, де закон не має сили і перебуває під якою-небудь владою [3, с.16]. А згідно з поглядами його учня держава, не просто союз людей, що живуть на одній території, а є засобом спілкування людей заради кращого існування [4, с.18-19]. Слід згадати і Епікура який завдання держави бачив у забезпеченні взаємної безпеки людей, не завдання одне одному шкоди, а засоби його забезпечення, на думку мислителя, визначають самі люди, що живуть у державі [2, с.23]. Не вдаючись до всього масиву досліджень цих філософів, лише зазначимо, що точки зору того часу зумовлюють розвиток їх в сучасній правовій науці.

Для характеристики періоду давнього Риму на нашу думку необхідно виділити представника стоїцизму того часу – Сенеку, на думку якого як держава, так і її закони покликані втілювати в собі природне правоможної людини та фіксувати його [2, с.78]. Вивчення проблеми співвідношення держави і людини Цицероном надало

можливість стверджувати, що закон повинен розповсюджувалась на всіх, а відповідність законів природному праву є критерієм їх справедливості [5, с.139].

Слід зауважити, що праці перелічених мислителів та й інших дослідників етапу античності перебували на етапі формування, проте в них, на основі надбання відповідних філософських шкіл, започатковані спроби визначення поняття забезпечення життєвих благ, визначення ролі провідної держави у цьому процесі, з правом, для досягнення бажаного результату, втручання в усі сфери життєдіяльності людини.

Наступним етапом становлення думок щодо співвідношення людини та держави є Середньовіччя. Не зосереджуючись на філософських роздумах поглядах щодо забезпечення прав і свобод людини у цей період, лише зазначимо, що всі вони були орієнтовані та божественну походження держави та людини, причому остання створена для організації ефективно управління людьми, та наділена Богом, відповідними необмежними повноваженнями. До цього потрібно згадати виняткове бачення проблеми Фоми Аквінського, який всупереч загальноприйнятим тодішнім церковним правилам стверджував, що джерелом влади є спільність людей – народ, держава повинна поважати волю народу, а в іншому випадку народ може повстати та позбавити правителів влади [6, с. 9-10].

Потрібно зазначити, що діяльність мислителів середньовіччя стала основою для формування більш сталих та обґрунтованих позицій стосовно забезпечення прав та свобод людини у діяльності держави у поглядах дослідників Нового часу. Так наприклад, юрист і дипломат Гуго Гроцій при розгляді взаємодії держави та людини, через ідею суспільного договору, вбачає забезпечення суспільного спокою – передумовою виникнення держави [7, с. 74].

Це свідчить, що поява держави зумовлена необхідністю забезпечення прав і свобод людини. Враховуючі та погоджуючись з вищевикладеним поглядом Гроція, Дені Дідро визначав необхідність організованої політичної форми та взаємодії держави та людини для забезпечення прав громадян. Англійський філософ Томас Гоббс не підкреслює особливу роль держави в процесі забезпечення прав людини, та надає одне з перших визначень реалізації прав людини, зокрема він зазначає, що у природному стані діє лише природне право та дозволяє людині «діяти так, як їй завгодно і проти будь-кого завгодно» [6, с.15].

У працях Джона Локка ідеї природного права і договірному походження держави породили сучасні погляди стосовно забезпечення державою прав і свобод людини. За його баченням «людина має повну свободу стосовно дій і розпорядження своїм майном та особистістю, та за якої будь влади і будь-якого права взаємовідносини у державі є обопільним та ніхто не має більше від іншого» [6, с. 20]. Це можливо інтерпретувати як поняття реалізації та захисту людиною своїх прав, проте необхідність суспільного договору, за поглядом мислителя, зумовлена тим що перелічених засобів індивідуального захисту не достатньо для забезпечення прав людини, а основними завданнями держави є охорона та захист, за допомогою закону, життя, здоров'я, свободи та власності людини [2, с.50-51].

Значний вклад у розвитку вчень про права і свободи людини мали філософсько-правові праці Шарля Монтеск'є. У трактаті «Про дух законів» він наголошує на забезпечувальній функції закону: «Законам повинна бути притаманна визнана чистота. Призначені для покарання людської злостивості, вони повинні самі бути без вад» [6, с. 54]. Принципи розподілу влади, запропонований вченим, є не лише умовою а й

важливим фактором формування складових елементів забезпечення, та його механізму.

Вагомий внесок у подальшу розробку проблематики забезпечення прав і свобод людини вніс Жан-Жак Руссо. Філософ зазначав що, використання людиною своїх прав без відповідного виконання обов'язків призводить до руйнації держава як організму, та саме з цього постає необхідність примусу у взаємовідносинах між державою і громадянином [2, с.153].

Отже, погляди філософів Нового Часу були націлені не лише на вивчення ролі держави у забезпеченні прав і свобод людини, а також і ролі закону, який повинен бути належним регулятором взаємовідносин людини і держави, та не лише наділяти останню владними повноваженнями, а й спрямовувати їх на першочергове забезпечення потреб людини. Тобто держава створюється для людини, а не навпаки.

Окремої уваги заслуговує проблематика забезпечення прав і свобод людини німецькою філософією права в контексті системно-філософських вчень. Так Іммануїл Кант обґрунтовує необхідність формування такого правового середовища, в якому основою взаємовідносин між людиною і державою був би процес створення умов для реальної реалізації та захисту прав і свобод кожної людини. [6, с.42].

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель досліджуючи взаємодію людини і держави, роль закону у цьому процесі, зазначав, що основою прав і свобод людини є закріплення їх обсягу у законі. Забезпечення прав і свобод особистості, вчений один з перших серед філософів права визначає через взаємодію громадянського суспільства із державою. Така взаємодія відбувалася через систему взаємопов'язаних елементів: принципу поваги та захисту прав і свобод окремої особистості, обмеження правом державної влади, визначення меж держави у забезпечувальному процесі [8, с. 52].

Підсумовуючі погляди Кант і Гегеля, слід наголосити що зміна бачення досліджуваної тематики, у працях німецьких філософів характеризується пошуком і розвитком нової доктрини гуманістичної науки, що зумовлює оригінальний підхід до виразу правових засад взаємовідносин людини і держави.

Вітчизняні філософи-правники теж не оминули увагою наукову розробку проблематики забезпечення державою прав і свобод людини. Основоположником їх поглядів можна вважати відомого філософа та політолога Станіславф Оріховського-Роксолана, який у ідеях суспільного договору походження держави, провідним регулятором суспільних відносин вважав закон [9, с.60]. Безпосередньо відношення природного права до закону, на його думку, складає суттю діяльності держави щодо забезпечення прав і свобод людини.

Феофан Прокопович як представник православного духовенства та вчений Києво-Могилянської академії через людську діяльність як здатність керувати своїми діями, емоціями, пристрастями, визначає її свободою, без повноцінності якої не можлива реалізація людиною своїх прав і свобод. Останній процес, на його думку є сутності людини, вираження її відношення до суспільства і держави [9, с.65].

Також слід згадати і Пилипа Орлика який у «Конституції України 1710 року», що суспільний лад будується на засадах демократії з метою забезпечення загального добра. Зокрема стаття 7, цього закону вбачала: «У самодержавних державах зберігається такий хвалений і суспільно корисний лад, за якого завжди, і під час війни, і в мирний час, приватно та публічно проводяться ради щодо загального добра» [10, с.13].

Видатний український філософ Григорій Сковорода інтерпретував концепцію права класичної філософії. Він наводить своє релігійне обґрунтування природного права, збудоване на ідеях моральної автономії особи та справедливості, проте зазначає про притаманні людині не лише права а й обов'язки [11, с. 219]. Тобто розглядає взаємодію держави та людини, через взаємні зобов'язання цих суб'єктів.

Також в деякій мірі проблематику забезпечення прав і свобод людини розглядав великий український поет, письменник, художник громадський діяч, філософ, політик, фольклорист, етнограф та історик Тарас Шевченко, який наголошував на необхідності забезпечення державою прав і свобод всіх людей, їх рівності та необхідності відповідних шляхів впливу людей на державу [11, с. 433].

Ідею справедливості державного управління як одну із необхідних умов забезпечення потреб людей піднімав український мислитель кінця XVIII століття Петро Ліницький, який обґрунтував позиції згідно з якими саме через виконання своїх обов'язків людини, забезпечує життя усіх громадян [12, с.65].

Знаменитий громадський діяч та мислитель Михайло Драгоманов будучи прибічником теорії природного права, деталізував проблему співвідношення особистості й держави, він вважав, що права людини є базовим положенням під час побудови системи державності. В основу діяльності державних органів, за його поглядами, повинні бути закладені права і свободи людини, наявність яких є запорукою прогресивного розвитку суспільства [12, с.58]. Фактично вчений визначає необхідність розгляду забезпечення як основу й діяльності державних органів, приділяючи належну увагу і розгляду питання захисту прав і свобод як необхідної передумови їх забезпечення.

Максим Ковалевський як прибічник класичного лібералізму вбачав забезпечення прав людини через формування в державі середовища рівності, де можна отримати свободу, формами її забезпечення виступають виконання урядом законів; неможливість скасування прав і свобод громадян неутручання держави в особисте життя та діяльність людини; самоврядування суспільства; судовий контроль; [12, с.75-76].

Михайло Грушевський як представник народницького напрямку в українській історіографії, національні інтереси в ставив вище за будь-які інші, захищав принципи національної державності, пріоритету прав людини відносно прав держави, вбачав людину як незалежну цінність, доказував перевагу інтересів трудового народу в Україні [13, с.49].

Перехідним від філософсько-правових вчень до суто юридичних є дослідження питань держави і права проведені Богданом Кістяківським, щодо визначення місця людини в суспільному житті. Досліджуючи забезпечення прав і свобод людини, як створення певних умов, які регулюють процес їх реалізації внаслідок взаємовідносин держави і особи, вчений зазначає, що «створення таких умов, так само, як і створення державних інститутів, встановлення певних обмежень влади тощо, підкоряється народній діяльності. Держава і право покликані забезпечувати права людини» [11, с. 365], та надає правам і свободам людини найважливішого значення: «Обмеження влади в правовій державі ґрунтується на усвідомленні індивідуальних прав людини. За правового чи конституційного ладу усвідомлюється, що певна персональна сфера самовизначеного індивіда не повинна порушуватися державою» [12, с.89]. Отже за поглядом науковця, держава для захисту прав і свобод має діяти за

конституцією, яка підтримується людьми, що є фундаментом формування правовідносин.

Узагальнюючи та віддаючи належне вищевикладеним думкам видатних українських дослідників, слід наголосити, що вони акцентують увагу на ключовій ролі людини у взаємовідносин із державою, при цьому, на останню покладається обов'язок захисту прав і свобод людини. Тобто іде мова про пріоритет прав і свобод людини над державою, а закріплення прав і свобод людини у законах виступає єдиним джерелом суспільних відносин.

Підводячи підсумок всім основоположним філософсько-правовим дослідженням проблематики забезпечення прав і свобод людини, необхідно наголосити на тому, що вони були присвячені головним чином взаємовідносинам людини і держави, ролі закону у цьому процесі, співвідношенню права і закону. Тому філософсько-правове бачення становлення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини, відіграє дуже важливу роль, вимагає розширення і пояснення, є основоположним для проведення всіх подальших наукових розробок важливої проблематики взаємовідносин людини та держави, оскільки воно логічно пояснює та історично підтверджує необхідність пріоритету людини над державою за допомогою права та закону.

Список літератури

1. Адміністративне право України. Академічний курс: [підруч. у двох томах] / [за ред. В. Б. Авер'янова]. – К. : Юридична думка. – . – Том 1. Загальна частина. – 2004. – 584 с.
2. Філософія права : навч. посібник / М.В. Костицький, Б.Ф. Чміль. – К. : “Юрінком Інтер”, 2000. – 334 с.
3. Платон. Государство / Платон // Соб. соч.: В 4-х т. – М. : Мысль. – . – Т. 3. – 1994. – 548 с.
4. Васильева Т. В. Афинская школа философии: философский язык Платона и Аристотеля / Т. В. Васильева. – М. : Наука, 1985. – 161 с.
5. Цицерон. Диалоги. О государстве. О законах / Цицерон. – М. : Ладомир, 1994. – 223 с.
6. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень : підручник / Ф. П. Шульженко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 464 с.
7. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Г. Гроций ; [пер. с латин. А.Л. Сакатті]. – М. : Госюриздат, 1956. – 867 с.
8. Гегель Г. В. ф. Философия права / Г. В. ф. Гегель ; [пер. с нем.]. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
9. Литвинов В. Д. Українські гуманісти епохи Відродження: антологія: у 2 т. / [В. Д. Литвинов, В. П. Маслюк, В. О. Шевчук та ін.]. – К. : Наукова думка – Основи, 1995. – 432 с.
10. Медведчук В. Конституція Пилипа Орлика як перше відбиття української національної ідеї на конституційному рівні / В. Медведчук // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 3. – С.3–15.
11. Хрестоматія з історії держави і права України: [навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] : у 2 т. / [За ред. В. Д. Гончаренка]. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре». – . – Т. 1: З найдавніших часів до початку ХХ ст. – 2000. – 471 с.
12. Слюсаренко А. Г. Історія української конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К. : Знання України, 1993. – 192 с.
13. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. – Донецьк: ТОВ ПКФ «Біо», 2003. – 736 с.

Зуев Р. Гене́зис адміністра́тивно-право́вого обеспе́чения прав и свобод человека в основополагающих филосо́фско-право́вых исследова́ниях / Р. Зуев// Ученые записки Таврического нацио-

нального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). № 1. 2012. – С. 237-243.

Проанализированы основополагающие философско-правовые исследования посвященные проблематике обеспечения прав и свобод человека, приведена их систематизация, выработано их значение для исследования административно-правового обеспечения прав и свобод человека.

Ключевые слова: человек, государство, право, закон, права и свободы человека, обеспечения прав и свободы человека.

Zuiev R. The basis of administrative and legal providing of human rights and freedoms in fundamental philosophical researches / R. Zuiev // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2012. – Vol. 25 (64). № 1. 2012. – P. 237-243.

Fundamental philosophical-legal researches are analyses devoted problematical of providing of human rights and freedoms, their systematization is resulted, and their value is mine-out for research of administrative and legal ensuring of human rights and freedoms.

Keywords: human, state, right, law, human rights and freedoms, providing of human rights and freedoms.

Статья поступила в редакцию 10.01.2012.